

Анжела Олександрівна Буднік,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
загальних дисциплін та мовної підготовки іноземних громадян,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

КОМПЛЕКС ВПРАВ І ЗАВДАНЬ З РОЗВИТКУ ЖАНРОВОГО ТА ТЕКСТОВОГО КОМПОНЕНТІВ ДИСКУРСНИХ УМІНЬ НА МАТЕРІАЛІ НАЦІОНАЛЬНО-ПРЕЦЕДЕНТНИХ ТЕКСТІВ

У статті проаналізовано структуру текстового та жанрового компоненту дискурсних умінь, розглянуто внутрішньотекстові та позатекстові аспекти прецедентності, наведено комплекс вправ.

Ключові слова: текстовий компонент, жанровий компонент, дискурсні вміння, комплекс вправ, національно-прецедентні тексти.

Як відомо, актуальні сучасні лінгводидактичні дослідження здійснюють у системі координат антропоцентричної парадигми, пріоритетними напрямами якої надалі залишаються лінгвокультурологічний і когнітивний аспекти аналізу мовної особистості. Так, під впливом праць російських учених (Д. Б. Гудков, О. А. Земська, Ю. М. Караулов, В. Г. Костомаров, В. В. Красних, Г. Г. Слишкін, Ю. О. Сорокін) проблема прецедентності все частіше стає об'єктом уваги вітчизняних дослідників (Ф. С. Бацевич, Л. І. Даниленко, Т. В. Радзівська, О. О. Селіванова, К. С. Серажим). Останнім часом проблематику прецедентності порушено в дисертаційних дослідженнях російських науковців, здійснених в аспекті навчання російської мови як рідної (С. В. Банникова, І. В. Литкіна) або як іноземної (І. Г. Каурцева, Н. В. Смикунова, Б. З. Туребаєва).

Водночас попри очевидну значущість методичної інтерпретації текстів зі статусом «національно-прецедентний», які, як відомо, відіграють важливу роль у формуванні мовленнєвої субкультури словесників, означені феномени не були предметом лінгводидактичних досліджень в Україні. Однак, в українській лінгвістиці з'явилося кілька дисертаційних робіт, у яких розкрито питання функціональних особливостей прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі (О. В. Найдюк), прецедентного тексту як основи лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (Р. С. Чорновол-Ткаченко), типів інтертекстуальності на прикладі Празької літературної школи (В. А. Просалова).

Зазначимо, що національно-прецедентні тексти (далі – НПТ) функціонують у дискурсі й апелюють до відомих усім членам лінгвокультурної спільноти фактів, які накопичуються внаслідок досягнення матеріальних і духовних цінностей рідного народу, засвоєння національної культури. Водночас фахова ерудованість й освіченість майбутніх філологів визначається не лише широтою знань, а й рівнем їх

внутрішньої упорядкованості, систематизованості та взаємопов'язаності в межах відповідного циклу мовно-літературних дисциплін, що забезпечують професійну підготовку студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Ми поставили за мету обґрунтувати доцільність обраного комплексу вправ, конкретизувати види вправ і описати роботу з НПТ як одиницями дискурсу.

Зважаючи на те, що мовна особистість студента філологічного фаху як безпосереднього творця дискурсу повинна володіти знаннями, пов'язаними з його організацією й уміннями, що забезпечують його адекватну рецепцію й продукування, термін «дискурсні вміння» (далі – ДУ) слід тлумачити як вміння сприймати, розуміти та породжувати дискурс відповідно до певної комунікативної ситуації. ДУ передбачають вміння аналізувати комунікативну ситуацію, враховуючи її параметри (статусно-рольові характеристики учасників, умови перебігу, сферу спілкування), на підставі чого вибирати найбільш оптимальні способи досягнення комунікативного наміру, дотримуватися жанрово-стилістичних канонів обраного дискурсу, вміння будувати зв'язний текст з усіма властивими йому категоріями (цілісність, зв'язність, розгорнутість інформації, композиційна завершеність тощо), інтерпретувати текст різного типу відповідно до комунікативного наміру автора та конкретної ситуації спілкування, варіювати комунікативні засоби у зв'язку зі зміною умов спілкування, обираючи оптимальні комунікативні стратегії і тактики.

Окреслимо дискурсні вміння, що входять до жанрового і текстового компонентів багатокомпонентної структури ДУ: вміння ідентифікувати жанр тексту, прогнозувати й вилучати додаткову інформацію про текст на основі знання норми цього жанру; здатність організувати дискурс відповідно до канонів конкретного жанру, вибраного для досягнення комунікативного наміру суб'єкта в заданому контексті; використовувати НПТ, враховуючи жанрову специфіку дискурсу (*жанровий*

компонент); вміння організувати зв'язну послідовність речень за допомогою лексичних і граматичних засобів когезії як на рівні окремого сегмента тексту, так і здійснювати інтеграцію його окремих частин у єдиний цілісний текст, зокрема звертатись до НПТ у вигляді текстових ремінісценцій, цитування, алюзій, тощо, відбирати мовні засоби для актуалізації прецедентних феноменів у дискурсі, використовувати НПТ як композиційні елементи твору, заголовки, епіграфи; вміння реконструювати ієрархію смислових предикатів тексту, вилучивши інформацію щодо його структури, взаємозв'язку окремих частин, логіки викладу автором основної думки, особливостей членування, побудови тексту, маркерів цілісності й зв'язності тощо (*текстовий компонент*) [1].

Специфіка роботи з художнім твором полягає в тому, щоб зацентувати увагу на внутрішньотекстових (назва твору, образи і закріплені за ними власні імена, композиція, часопростір художнього твору, окремі уривки тощо) і позатекстових аспектах прецедентності (особистість автора, історична епоха, час і місце написання твору, ставлення до твору з боку соціальних інститутів тощо), частково відображених у традиційній схемі літературознавчого аналізу у ВНЗ, але останній доцільно уявити ще такими завданнями, які забезпечують, зокрема, й опрацювання символів НПТ (прецедентних імен і висловлювань). Доцільними вважаємо *мовно-мовленнєві*, *мовно-кумуляційні*, *умовно комунікативні* та *докомунікативні вправи* [3], що використовуються в межах дисципліни «Стилістика української мови». Такий добір вправ дозволяє враховувати не лише лінгвістичні (текст), а й екстралінгвістичні чинники текстової комунікації. Адже дискурс – це складне когнітивне утворення [3], тому у доборі ілюстративного матеріалу вирішальну роль відіграє соціокультурний підхід, орієнтований на засвоєння культурних і духовних цінностей рідного народу.

Наприклад, *мовно-мовленнєві вправи*:
1. Прочитайте тексти. Схарактеризуйте текстові категорії зв'язності і членування. За яких умов запропоновані тексти можна назвати дискурсом?

а) *Світова велич Кобзаря*

Слава Тараса Шевченка росте із дня на день, а вдячність земляків стає прямо безпримірною. Жоден народ не споминає своїх великих синів так сердешно, як українці Шевченка.

У своїх творах він, неначе в чистому дзеркалі, дав образ страшною дійсності й славної минувшини українського народу, щоб ми на цей образ дивилися і розуміли своє становище у світі і в житті, щоб ми тужили за минулим добром, боролись з сучасним лихом та добивалися кращого майбутнього. Основою того кращого майбутнього вважав він суспільну вільність і державну незалежність. Він у ясних і простих словах подав нам високоморальні науки й

вказівки, був політичним ідеологом і став народним провідником, аж до нинішньої хвилини. В кожному важливішому моменті, в кожній тривозі та скруті свідомий українець повертається до творів Шевченка, шукаючи і знаходячи в них пораду й розвагу.

Своїм життям, своєю наскрізь українською вдачею Шевченко дав нам приклад доброго, ідейного українського патріота, невгнутаго борця за волю, апостола правди, мира та братання (Богдан Лепкий).

б) *Місце Т. Г. Шевченка в українській і світовій культурах*

Місце Т. Шевченка в українському суспільстві і в українській культурі особливе. За більшовицьких часів він був офіційним символом радянської України. Нині він є офіційним символом нової, незалежної України. Тоді він подавався в граніті як постать гнівного, похмурого старого нащадка гайдамаків, який кличе до сокири. Сьогодні виробляється новий канонічний образ страдника, пророка, святого.

*Шевченків «Кобзар» поклав початок новому етапу в історії українського письменства. І. Франко писав: «Ся маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води, заясніла невідомо досі в українським письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову». *Плоть від плоті, кров від крові син свого народу, Тарас Шевченко безмежно любив його і належав йому усім своїм еством. Як палкий патріот України він страждав від того, що над нею російський самодержавний «Орел Чорний сторожем літає». Академік В. Смолій прогнозує: «Немає і не буде більше в світі Поста, який би так самозречено рвав свою душу не лише тоді, коли сповідувався у любові до своєї Вітчизни, а й тоді, коли просто вимовляв ім'я її».**

Творчістю Т. Шевченка зацікавилися і європейські літератори та вчені. З'явилися критичні і науково-інформаційні праці про Шевченка і його поезію в Австрії, Німеччині, в Англії та англомовних країнах, у Румунії.

...Підсумовуючи значення творчості Т. Шевченка для української й світової культури, використаємо висновок, зроблений І. Франком у «Присвяті»: «Він був сином мужика – і став володарем у царстві духу. Він був кріпаком – і став велетнем у царстві людської культури» (І. І. Тюрменко, О. Д. Горбула).

2. Прочитайте уривки і пригадайте відповідні художні твори. Визначте жанр текстів. Знайдіть НПТ. З якою метою автор уводить їх у художній твір?

1. *Всі, хто буває на Скарбному, діляться для Нечуйвітра на майстрів і браконьєрів. Тарасовим словом їх ділить: «Той мурує, той руйнує» (О. Гончар. «Собор»).* 2. *Так от. Карк Казав: - Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну? Нюся підвела очі, подивилась на Карка й узяла його руку. Вона сказала: - Я так її, я так люблю мою Україну*

убогу, що прокляну Святого Бога, за нею душу погублю. Було тихо. Вулицею пролетіла прольотка. Карк схилив голову: - Нас не зрозуміють: як погубити? (М. Хвильовий. «Редактор Карк»). 3. І подумала. – Піду. І пішла. Коли б вона читала «Кобзаря», вона б знала Катерину, але вона була неписьменна. Вона чула тільки про Київ, а що Мишко – ах, Мишко! Мишко! (М. Хвильовий. «Життя»). 4. Хай ваша малеча, бавчись після війни під цими зеленими деревами, спом'яне і нас незлим тихим словом (О. Гончар. «Прапороносці»). 5. Зінківську школу закінчив я року 1903, з свідоцтвом, що маю право бути поштово-телеграфним чиновником дуже якогось високого (чотирнадцятого, чи що) розряду. Та куди ж мені в ті чиновники, коли «мені тринадцятий минало» (О. Вишня. «Моя автобіографія»). 6. Апостол правди і науки, Котрого ждав ти день по дню, Прийшов, простяг потужні руки, - І Легіон ім'я йому (І. Франко. «Шевченко і поклонники»).

Мовно-кумуляційні вправи.

3. Звернувшись до творчості Т. Шевченка, доберіть за зразком способи існування та звернення до НПТ.

Зразок: «Гайдамаки» («Гомоніла Україна, довго гомоніла») – «Гомоніла Україна» (картина Р. М. Палецького) – «Гомоніла Україна» (історичний роман П. Панча); «Лілея» – «Лілея» (балет, композитор К. Ф. Данькевич); «Сон» («Той мурус, той руйнує») – «– Отаке воно – життя! Безберега радість (...). – У кожного своя доля ... Той мурус, той руйнує» (В. Захарченко. «Чекання»).

Докомунікативні вправи.

4. Прочитайте текст. Визначте його тему та ідею. Пригадайте поняття «комунікативні тактики і стратегії». Охарактеризуйте авторські комунікативні стратегії, зверніть увагу на НПТ.

*Ще змалку не любив панів
Тарас. Від прадіда і діда
Горіли в серці зненавида
І гордий гайдамацький гнів.
Він записявся: «Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово ...» Й слово те
Було їм всюди оборонцем,
У темряві сіяло сонцем,
Огненне, праведне, святе.
І слово те вельмож-нікчем
Разило силою багнета
Й вони ладні були поета
У землю закопать живцем.
Та як не прагнули пани
Принизити, покпити з нього,
Він одкоша давав такого,
Що довго чухались вони.
Незламна воля бунтаря!
І, вінчаний вінком терновим,*

*Разив на смерть огненным словом
Панів і деспота царя ...*

І досі той вогонь не згас:

*В легендах, в мудрості народній
Прийшов до правнуків сьогодні
Живий Тарас ...*

Д. Білоус. «Горіла в серці зненавида»

5. Прочитайте, визначте тему та ідею тексту. Доберіть до газетної замітки заголовки – прецедентний текст, представлений паремією.

1907-го почав виходити знаменитий словник Грінченка, в якому, як колись і в неперевершеного Даля, соковита українська мова була представлена в усій її красі, у розмаїтих відтінках. Коли ще вирішувалася доля словника, до Бориса Дмитровича звернувся видатний етнограф та лексикограф Д. І. Яворницький: «От якби нам створити такого українського словника, як ото створив Даль російського».

Нарешті великий працелюб дістав можливість засісти за головну працю свого життя. Його кабінет на вулиці Гоголівській у Києві завалений книгами, картками, зшитками. З ранку до вечора невтомна праця над словником.

Грінченків словник одержав високу оцінку в академічних колах, а редакторів й упорядників була вручена премія імені М. І. Костомарова.

Яку функцію виконує заголовок? Перевірте відповідність вашого заголовку змістові тексту, охарактеризувавши головні текстові категорії та їх актуалізацію у заголовку. Наведіть приклади використання ПТ-паремій у газетних заголовках. Які конотації виражають такі заголовки?

Умовно комунікативні вправи.

6. Прочитайте. Визначте тип тексту. Опишіть умовну комунікативну ситуацію. Чи можна виразити поданий текст за допомогою НПТ. Спробуйте реалізувати свій задум. Обговоріть колективно розширені тексти, проаналізуйте їх з позиції дотримання категорії зв'язності.

Через багато років, у шістдесят четвертому, напровесні, я їздив на етюди по шевченківських місцях; мене манила прозорість, глибини горбатих полів, якийсь особливий настрій, який панував тільки у Моринцях та Кирилівці. Я трепетно і поспішно замальовував плахти озимини, головасті дуплаві верби, що випромінювали сум; традиційні білі хати, безліч разів малював тополі, що у провесняні дні стояли немовби у зелено-мерехтливих німбах. Тополі в шевченковому краї були схожі на святих..., а може, були вони схожі на козацьких мучеників, на страчених гайдамаків? Мені здавалося, що я тут відкрив для себе душу України; тут кожна могила, байрак, урочище, дорога дихали минувиною, яка начебто була розлита в повітрі, в просторі і яка тайлася в кожній грудці, в деревині, в камені.

Хіба дивно, що я почувався тут, як у храмі?

(Р. Федорів. Текст за С. В. Шевчук, Л. В. Яхно. Складаємо іспит з української мови, 1997).

Мовно-аналітичні вправи:

7. Прочитайте та визначте стиль і жанр тексту. Проаналізуйте структурно-граматичний рівень тексту. Розкрийте роль і природу заголовку.

Як мед – то і ложкою

Білокам'яний кримський красень Лівадійський палац-музей час від часу «впадає у дитинство». Не так давно його зали наповнилися таємничим духом далекого 43-го. Знайомі усьому світові постаті знову вершили долю світу: підписували важливі документи, солідно позували фотографам, не забуваючи при цьому про улюблені сигари чи трубку. Знімки, зроблені в період Ялтинської конференції, ксерокопії документів, телеграм, виступів Уїнстона Черчілля – то все подарував музею Фонд Черчілля з Англії. Ці презенти надійшли услід за американським дарунком з бібліотеки Ф. Рузвельта – 224 історичні книги (В. Хоменко. Голос України, 1999, № 119 (2121)).

Зазначимо, що під час аналізу художнього твору студенти звертають увагу на внутрішньотекстові і позатекстові аспекти прецедентності, що забезпечує

ЛІТЕРАТУРА

1. Буднік А. О. Формування дискурсивних умінь студентів філологічних спеціальностей засобами національно-прецедентних текстів / А. О. Буднік : Дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 ; Захищена 09.06.2010 ; Затв. – Одеса, 2010. – 258 с. – Бібліогр. : с. 198-220.

2. Кучерява О. А. Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих

доречне апелювання до них у власному мовленні (дискурсі). Ознайомлення з текстотвірною функцією НПТ під час цілеспрямованої роботи з різними типами дискурсів дозволяло виявити творчий характер мовленнєвої діяльності студентів, а також урізноманітнити роботу з формування ДУ.

Отже, ДУ, як було з'ясовано, виформовуються на основі когнітивного образу контекстуальної ситуації, а отже, визначають форму реалізації дискурсу. До того ж додамо, що ДУ входять до структури дискурсивної компетенції майбутнього словесника, яка, як відомо, передбачає знання і володіння різними типами дискурсів і їхньою організацією залежно від параметрів комунікативної ситуації, в якій вони породжені та інтерпретовані. З огляду на викладене, з цілковитою упевненістю можемо говорити про те, що запропоновані нами основні положення сприятимуть реалізації комунікативно-діяльнісного й компетентнісного підходів до навчання рідної мови у вищих навчальних закладах філологічного профілю, у чому і вбачаємо перспективи подальших розвідок у дослідженні.

навчальних закладів / О. А. Кучерява : Дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 ; Захищена 27.03.2008 ; Затв. – Одеса, 2008. – 229 с. – Бібліогр. : с. 201-219.

3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за ред. М. І. Пентилук. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.

REFERENCES

1. Budnik, A. O. (2010). Formuvannia dyskursnykh umin studentiv filolohichnykh spetsialnostei zasobamy natsionalno-pretседentnykh tekstiv [Discourse skills development of the students studying philology by means of national and precedent texts]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

2. Kucheryava, O. A. (2008). Formuvannia dyskursyvnoi kompetentsii studentiv filolohichnykh fakultetiv

vyschchykh navchalnykh zakladiv [Discourse Competence Development of Philological Faculty Students in Higher Education Establishments] *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

3. Pentelyuk, M. I. (Eds). (2004). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh osvritnikh zakladakh [Methodology of studies of Ukrainian is in middle educational establishments]*. Kyiv: Lentvit [in Ukrainian].

*Анжела Александровна Будник,
кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры
общих дисциплин и языковой подготовки иностранных граждан,
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина*

КОМПЛЕКС УПРАЖНЕНИЙ И ЗАДАНИЙ НА РАЗВИТИЕ ЖАНРОВОГО И ТЕКСТОВОГО КОМПОНЕНТА ДИСКУРСНЫХ УМЕНИЙ НА МАТЕРИАЛЕ НАЦИОНАЛЬНО-ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ТЕКСТОВ

В статье проанализирована структура текстового и жанрового компонента дискурсивных учений, рассмотрены внутритекстовые и внешнетекстовые аспекты прецедентности, приведен комплекс упражнений. Актуальные современные лингводидактические исследования проводятся в системе координат антропоцентрической парадигмы, их приоритетными направлениями остаются лингвокультурологический и когнитивный аспекты анализа языковой личности. Проблематика прецедентности в диссертационных исследованиях российских ученых обозначена в аспекте изучения русского языка как родного или как иностранного. Национально-прецедентные тексты

функціонують в дискурсі і апелюють к відомим всім членам лінгвокультурного союбщества фактам, которые накоплюються в процесі освоєння матеріальних, духовних цінностей рідного народу, освоєння національної культури. Дискурсивні уміння передполагають аналіз коммунікативної ситуації, приймаючи во увагу її параметри, на основі чого вибираються найбільш оптимальні способи досягнення коммунікативних намірень, придерживатися жанрово-стилістических канонів при виборі дискурсу, уміння будувати зв'язний текст со всіма своїми категоріями, інтерпретувати текст різного типу в відповідності з коммунікативною метою автора і визначеною ситуацією спілкування, варіювати коммунікативними засобами в зв'язі з зміною умов спілкування, вибираючи оптимальні коммунікативні стратегії і тактики. В ході аналізу художественних текстів студенти звертають увагу на внутрітекстові і зовнішнітекстові аспекти прецедентності, що забезпечує відповідне звернення к ним в своїх висказуваннях (дискурсі). Знакомство з текстобудовною функцією національно-прецедентних текстів во время ціленаправленої роботи з різними типами дискурсу дозволяє визначити творчий характер речової діяльності студентів, а також різноманітнізувати роботу по формуванню дискурсивних уміннь. Дискурсивні уміння входять в склад дискурсивної компетенції майбутнього філолога, що, як відомо, передбачає знання і володіння різними типами дискурсу і їх організацією в залежності от параметрів коммунікативної ситуації, в якій вони створені і інтерпретовані.

Ключеві слова: текстовий компонент, жанровий компонент, дискурсивні уміння, комплекс вправ, національно-прецедентний текст.

Anzhela Budnik,

PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), Senior Lecturer of the Department of General Disciplines and Language Training of Foreign Citizens, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Staroportofrankivska Str., 26, Odesa, Ukraine

EXERCISES AND TASKS FOR DEVELOPMENT OF GENRE AND TEXT COMPONENTS OF DISCURSIVE ABILITIES AS EXEMPLIFIED IN NATIONALLY PRECEDENT TEXTS

The article deals with the structure of text and genre component of discursive theories; the intratextual and outer textual aspects of precedence are considered, the complex of exercises is introduced. Topical modern linguodidactic investigations are carried out in the framework of anthropocentric paradigm, their priority area is still focused on linguocultural and cognitive aspects of a linguistic identity. Precedence problematics in thesis works of Russian scientists is specified in terms of studying the Russian language as native or foreign language. Nationally precedent texts function in discourse and appeal to the facts well known to all the members of a linguocultural community, which accumulate in the process of mastering material and spiritual values of one's nation, mastering ethnic culture. Discursive abilities presuppose the analysis of communicative situation taking all its parameters into consideration, of criteria for choosing the most appropriate means of achieving communicative intentions; sticking to genre and stylistic canons when choosing a discourse; the ability to make up a connected text with all its relevant categories, to interpret a text of different types according to author's communicative goal and a certain communicative situation, to vary communicative means resulting from alternation of communication conditions choosing appropriate communicative strategies and tactics. When analyzing literary texts students pay attention to intratextual and outer textual aspects of precedence which provides corresponding appealing to them in their own utterances (discourse). Familiarizing with text-forming function of nationally precedent texts in the process of purposeful work with different types of discourse allows to identify the creative character of students' speech activity as well as diversify work on discursive abilities formation. Discursive abilities form a part of a future philologist's discursive competence which presupposes knowledge and command of different types of discourse and their arrangement depending on parameters of communicative situation in which they were created and interpreted.

Keywords: text component, genre component, discursive abilities, combination of exercises, nationally precedent text.

Подано до редакції 16.05.15